

МОДЕЛЮВАННЯ ВІДНОСИН «ПАРЛАМЕНТСЬКА ОПОЗИЦІЯ-УРЯД» У СЛОВАЧЧИНІ В 90-ТІ РОКИ: КОНТЕКСТ, ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ, ПОТЕНЦІАЛ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ

Vasyl Buslenko. Modeling of interaction between parliamentary opposition and government in Slovakia in the 90s: context, institutional factors, potential and effectiveness.

The causes and consequences of the political conflict model formation of relations between the government and the parliamentary opposition in Slovakia in the 90th years of the twentieth century have been analyzed in the article. Internal and external factors that influenced this formation were elucidated. The forms of political opposition institutionalization, the potential and the effectiveness of coalition politics were substantiated. The contradictory nature of the relationships between the government and the opposition are considered in the context of increasing authoritarian tendencies, destabilizing of democracy and weakening of inter-party competition.

The weakening of inter-party competition in the early 90s and coming to power of V. Meciar strengthened the authoritarian tendencies and led to minimizing of the parliamentary opposition influence and reducing its control functions. Low level of consensus between the government and opposition parties was observed. This allows to talk about the construction of a conflict model of interaction between the government and the opposition.

The relationships between the government and the political opposition was largely depended on the personal factor. Personification of policy in Slovakia clearly seen in the person of V. Meciar. He played a dominant role in politics. The conflicts between him and his main opponents led to the polarization of political life in Slovakia. Curtailment of democratic processes and the slowdown the process of European integration in the country led to the unification of the efforts of the parliamentary and extra-parliamentary forms of political opposition. This resulted to the creation of a new institutional framework. The political opposition has been greatly strengthened by NGOs. Non-party subjects of opposition activities were integrating center for opposition parties. Significant role in increasing of political subjectivity of opposition played the EU. Only since 1998 in Slovakia the practice of democratic change of parties in power was restored. This created the conditions for eliminating the consequences of V. Meciar illiberal regime, implementation of European integration policy and economic reforms.

Key words: opposition, the parliamentary opposition, government, power, political conflict, democracy, political competition, authoritarianism.

Успіх та результативність демократичних процесів у країнах Центрально-Східної Європи значною мірою залежали від політичної стабільності та рівня міжпартійної конкуренції. Політична стабільність є необхідною умовою для повноцінного функціонування базових інститутів політичної системи, особливо на етапі їх становлення та трансформації. Для уряду – це можливість реалізувати впродовж визначеного періоду свою програму та нести відповідальність за її наслідки. Для опозиції як нового інституту демократії – це час ідеологічного та організаційного становлення, вибору коаліційної політики.

Демократія одночасно передбачає і наявність міжпартійної конкуренції, в ході якої чітко проявляються два основних її суб'єкти – провладні та опозиційні партії. Їх статус є мінливим, тому під час виборів вони опиняються в рівних стартових умовах, а виборці шляхом голосування отримують шанс вплинути на формування представницьких та законодавчих органів влади. Порівнюючи успіхи різних урядів Східної Європи після 1989 р., М. Вахудова одним з показників успіху демократії назвала змагальну політичну систему. На її думку, «важливо знати, чи відбувся протягом першого десятиріччя демократичного врядування перехід влади від одних ліберально-демократичних партій до інших, чи, навпаки, монополію на владу захопили неліберальні партії, які обмежили простір для політичного змагання і поляризували політичну систему» [1, с. 27].

Послаблення міжпартійної конкуренції, як правило, призводить до мінімізації впливовості парламентської опозиції, зниження її контрольних функцій. Це може спричинити появу

авторитарних тенденцій в політиці, зловживання владою, уповільнення економічних реформ, зменшення рівня легітимності владних інституцій, активізацію діяльності позапарламентських форм політичної опозиції та мобілізацію нею протестного електорату. Все це провокує конфліктний характер взаємодії влади та опозиції і призводить до політичної нестабільності. Взаємозв'язок між рівнем міжпартійної конкуренції, характером відносин між владою та опозицією можна розглядати через змінну «причина-наслідок». Тому, як з теоретичної, так і з практичної точки зору актуальним є дослідження специфіки, форм відносин по лінії «влада-опозиція» в процесі формування парламентської більшості, утворення урядових коаліцій та функціонування парламентської опозиції в посткомуністичних країнах, зокрема в Словаччині. Вибір країни обумовлений тим, що на початку 90-х років, порівняно з іншими країнами Вишеградської групи, в ній спостерігався суперечливий характер взаємодії між урядом та опозицією, що супроводжувалося зниженням темпів демократизації та посиленням авторитарних тенденцій в політиці.

Таке регіональне дослідження при використанні компаративного підходу дозволить виявити політичну суб'єктність опозиції, рівень її інституціоналізації а також ступінь демократичності самого політичного режиму, який у значній мірі залежить від характеру взаємодії уряду з опозицією та створення прозорих механізмів політичної конкуренції та забезпечення альтернативності влади.

Взаємовідносини між парламентською опозицією та урядом у Словаччині ще не дістали комплексного висвітлення. В переважній більшості ми маємо справу з роботами, присвяченими демократичному транзиту та консолідації посткомуністичних режимів у Центрально-Східній Європі, які домінували через важливість інституційних змін на початку 90-х років і були спрямовані на аналіз ефективності уряду та коаліційної політики партій. Однією з причин відсутності уваги вчених до ролі парламентської опозиції є виняткова мінливість предмету дослідження. Досить поширеною залишалась думка, що в умовах нестабільності функціонування партій і урядів складно навіть визначити, хто перебував у опозиції на той час і якою була політика уряду щодо його опонентів. Зміна інституційної бази перешкождала чіткій оцінці опозиційних структур. На той час суперечливий характер політичного процесу перехідного періоду робив будь-яку оцінку ролі опозиції досить складним завданням.

Формування моделі взаємовідносин між урядом та парламентською опозицією через механізм впливу ЄС на Словаччину проаналізувала М. Вахудова. У своєму дослідженні вона показала, як брак політичного змагання в країні створює схожі можливості для концентрації політичної влади та отримання рент правлячими елітами. Теоретичні аспекти формування моделі взаємовідносин по лінії уряд-парламентська опозиція знаходимо в працях Т. Хаугхтона (T. Naughton), А. Циганкова.

Суттєвим здобутком у вивченні проблеми були наукові розвідки словацького вченого Ю. Марушьяка. Досліджуючи роль політичних партій в організації політичного життя в Словаччині, він значну увагу звернув на формування парламентської опозиції та виявлення причин конфліктного стилю взаємовідносин між урядом та опозицією. Різні аспекти стосунків уряду та опозиції в країні проаналізовані також у працях П. Левіса (P. Lewis), С. Волчіка (S. Wolchik), Г. Зеленько, М. Лендєл.

Функціонування парламентської опозиції в країнах Західної Європи переконливо свідчить, що її організаційна єдність, концентрація і потенціал залежать в значній мірі від типу партійної системи. Зокрема М. Дюверже зазначав, що двопартійна система, як правило, робить опозицію реальною інституцією. І, навпаки, в багатопартійній системі «про її інституційні форми можна говорити з певним застереженням, оскільки лінії розмежування між опозицією і урядом не є чіткими і прозорими» [2, с. 34]. Багатопартійна система заснована на включенні великих партій в парламент, їхній конкуренції і зміні розстановки сил між ними. В результаті переважно утворюються коаліційні уряди більшості або меншості. Всі опозиційні партії мають можливість стати правлячими партіями на умовах, окреслених результатом переговорів після виборів. Це призводить до того, що політична опозиція є менш згуртованою та послідовною [3, с. 59].

Мінливий характер статусу парламентської опозиції посилює той чинник, що до її складу можуть входити не лише одна, але й декілька партійних груп, які політично (ідейно) відмінні між собою. В них можуть бути відмінні партійні інтереси та цілі. При цьому кожна з опозиційних сил намагається зберегти свою ідейну нішу, притримуючись проголошених принципів і одночасно намагаючись збільшити свою електоральну базу. Тому, набуваючи статусу опозиційної, політична партія з обережністю йде на контакти з владою, а також у певних випадках намагається дистанціюватися від інших опозиційних угруповань. На єдність парламентської опозиції можуть впливати проблеми всередині правлячої коаліції, зокрема, наявність внутрішньої опозиції серед провладної більшості.

Проте практика формування урядових коаліцій та парламентської опозиції в нових демократіях Центрально-Східної Європи після розпаду комуністичних режимів у 1989 році дещо відрізняється від аналогічних процесів у країнах усталеної демократії. Своєрідна ситуація спостерігалась і в Словаччині. На відміну від Польщі та Угорщини, де правлячі режими були більш ліберальними і з'явилась реальна можливість створення опозиційних суспільно-політичних рухів на загальнодержавному рівні, в Чехословаччині «жорсткіша політика авторитарного режиму стримувала загальнодержавні форми суспільної самоорганізації, призвівши до формування суспільно-політичних рухів і політичних партій здебільшого за географічним критерієм [4, с. 114]. Подібно до чеського «Громадянського форуму» (ГФ) для ведення перемовин з комуністичним урядом Чехословаччини у листопаді 1989 р. в Словаччині було створено опозиційну організацію «Громадськість проти насилля» (ГПН). Однак, в силу того, що дисидентський та правозахисний рух у країні був слабо організований, ГПН не змогла об'єднати та згуртувати навколо себе контреліту. Внаслідок спонтанності створення, до неї увійшла лише частина дисидентів. Очевидно, все це ускладнювало опозиційній структурі здійснення мобілізуючої ролі в процесі зміни режиму впродовж довгого часу. Через низький рівень самоорганізації ГПН не проявляла особливої зацікавленості в прямій участі в процесі формування влади, позиціонуючи себе як силу, яка лише контролює діяльність уряду.

У грудні 1989 р. в Чехословаччині комуністичний уряд пішов у відставку, втративши тим самим контроль над федеральним чехословацьким урядом та урядами Чеської і Словацької республік. Натомість було створено перехідний некомуністичний уряд Чехословаччини. Подальший процес демократизації в країні пов'язаний з проголошенням свободи слова і зібрань та призначення виборів на багатопартійній основі. В червні 1990 р. на парламентських виборах у Словаччині, які проходили за принципом вільної конкуренції, ГПН отримала 29,3% голосів (48 мандатів). На відміну від чеської опозиції, основним суперником на виборах були не комуністи, а Християнсько-демократичний рух (далі ХДР), який отримав 19,2% голосів (31 мандат). Після виборів два найбільших утворення ГПН і ХДР утворили владну коаліцію. Пізніше формальним членом владної коаліції стала ліберальна Угорська незалежна ініціатива, яка брала участь у виборах разом з ГПН. Головою уряду був обраний В. Мечіар.

Сформована урядова коаліція мала ситуативний характер і не була довготривалою. В цей період у стінах парламенту не спостерігалось особливої активності опозиції. Натомість на початку березня 1991 р. в середовищі керівництва ГПН формується внутрішня опозиція, яка виступила проти політики уряду В. Мечіара. В результаті конфлікту, в квітні 1991 р. В. Мечіара було усунуто з посади прем'єр-міністра. Він разом з майже половиною депутатів від ГПН вийшов із парламентської більшості, заснувавши Рух за демократичну Словаччину (далі РЗДС). Це істотно послабило парламентську групу постопозиційної ГПН і, відповідно, зменшило підтримку уряду в парламенті, кількісно посиливши парламентську опозицію. Після В. Мечіара уряд очолив представник ХДР Ян Черногузький. Склад урядової коаліції аж до парламентських виборів 1992 р. істотно не змінився.

Характерно, що серед інших антикомуністичних суспільно-політичних рухів Центрально-Східної Європи (чеського «Громадянського форуму», польської «Солідарності»), ГПН як цілісна структура проіснувала найкоротший період. Після того, як одна частина перейшла

на сторону РЗДС, інша частина поступово перетворилася на ліберально-консервативний Громадянський демократичний союз. Таким чином в Словаччині ми бачимо відхилення в траєкторіях розвитку антикомуністичної опозиції порівняно з Польщею та Угорщиною. На відміну від країн, де опозиція прийшла до влади, в Словаччині спостерігається маргіналізація колишньої антикомуністичної опозиції. Як зазначає П. Левіс, «практично повна відсутність будь-якої значної антикомуністичної опозиції в Словаччині до 1989 вочевидь зіграли в цьому свою роль, і в цьому відношенні події в країні нагадували більше ситуацію на Балканах і частині колишнього Радянського Союзу, ніж ситуацію в Угорщині і Польщі, де контури організованої опозиції були помітними задовго до 1989 р.» [5, с. 616].

Причину слабкості опозиції можна шукати в її неспроможності трансформуватися з розрізнених груп в єдину політичну силу з чіткою розробленою програмою. Швидка втрата позицій колишньої опозиції може бути пояснена шляхом порівняння співвідношення політичних сил та їхнього потенціалу. Як засвідчує політична практика, в перехідний період спостерігається яскраво виражений політичний конфлікт між прихильниками комуністичного режиму та опозиційними партіями. Він супроводжується чітким поділом на два протилежні за ідеологічними ознаками табори. Це, в свою чергу, звужує перспективи у формуванні спільної коаліції на основі аналогічних цілей політики чи ідеології.

Варто зазначити, що в Словаччині наприкінці 80-х років формування опозиції до влади відбувалося в умовах, коли значна частина населення зуміла пристосуватись до комуністичного режиму і вважала цей період прогресивним для своєї країни. Як наслідок, порівняно із чеськими землями, «поляризація словацького суспільства не була настільки глибокою; лінії поділу між офіційними та альтернативними структурами не були настільки різкими» [1, с. 60].

Що стосується комуністів, то вони після 1989 р. переживали ідейну та організаційну кризу і не змогли швидко адаптуватись до умов конкурентної боротьби. Після виборів 1990 р. Комуністична партія Словаччини, яка до 1989 р. діяла на території Словацької частини федерації, набрала 13,3% голосів і отримала 22 мандати. За період з 1989 р. до 1991 р. вона не лише зуміла вийти з під контроль Комуністичної партії Чехословаччини, але й відмовилась від комуністичної ідентичності, поступово ревізюнувавши погляди в бік соціал-демократії. На її основі утворилася Партія демократичної лівиці (далі ПДЛ). Трансформація в лівоцентристську партію дозволила партії вийти з політичної ізоляції, яка настала після 1989 р. Тим не менше, у зв'язку з розвитком партійної конкуренції та допущенням стратегічних помилок, їй так і не вдалося отримати такого статусу, як скажімо, екс-комуністам у сусідній Польщі чи Угорщині.

Як бачимо, реформована компартія була ще дуже ослабленою, а посткомуністичні сили, які були в опозиції до 1989 р., фактично втрачали владу. Натомість їх заміняли певні гібридні утворення, природа походження яких була неоднозначною і суперечливою. З 1991 р. в парламенті з'явилась РЗДС як політична опозиційна сила центристського спрямування, яка багато в чому наслідувала ГПН. Однак на практиці у неї було мало спільного з постопозицією. РЗДС, маніпулюючи ідеями демократії та захистом словацьких національних інтересів, зуміла скористатись ситуацією низької політичної конкуренції та невисокою політичною компетенцією виборців. В умовах загострення проблеми конституційного устрою і відносини між Чехією та Словаччиною, її лідер В. Мечіар зайняв націоналістичну позицію, демонструючи при цьому певну подібність із стилем і методами попереднього комуністичного правління. РЗДС була найбільш успішною партією з моменту її створення в 1991 р. завдяки політиці, сконцентрованої на здійсненні економічної реформи, підтримці тих, хто програв від ринкових перетворень, харизмі її лідера і засновника, В. Мечіара [6, с. 182].

Після виборів у червні 1992 р. популістська РЗДС та націоналістична Словацька національна партія утворюють коаліцію та формують новий уряд. Його діяльність пов'язують з призупиненням приватизації та подальшим її перетворенням на непрозору, корумповану систему винагороджування лояльних прибічників В. Мечіара.

З появою РЗДС між урядом та опозицією починає домінувати конфліктний характер відносин. Націоналістична опозиція, на думку словацького науковця В. Марушыяка, своїм головним противником вважала тоді не комуністів, а правлячі ліберальні, постдисидентські еліти [7, с. 575]. Ускладнював характер взаємовідносин між владою і парламентською опозицією і президент Словаччини М. Ковач. Він часто відігравав ключову роль у цьому контексті, «виконуючи основні функції опозиції» [5, с. 617]. Зловживання владою правлячими партіями та звуження політико-правового поля для діяльності опозиції призвело до конфлікту між В. Мечіаром та президентом Словаччини.

Слід зазначити, що в умовах поляризованої партійної системи важко було знайти компроміс і в опозиційному таборі. Партії намагалися ідентифікувати себе з певною ідеологією і в умовах політичної конкуренції займали різні позиції щодо вирішення конфліктних ліній всередині словацького суспільства. Йдеться, насамперед, про суперечки між прихильниками словацької державної незалежності і збереження чехословацької держави, дискусії стосовно зовнішньополітичної орієнтації країни, ставлення до комуністичного режиму, етнічну конфліктну лінію [7, с. 575]. Очевидно, що в якості інституту, який закріплює на політичному рівні наявні в суспільстві розбіжності інтересів та позицій, опозиція одночасно легітимізує наявні в ньому конфлікти. Саме соціальні конфлікти і розшарування, економічні, національні, релігійні та інші, є ґрунтом для появи опозиційних за своєю орієнтацією партій та рухів [8, с. 4].

Характер взаємовідносин між урядом та парламентською опозицією ускладнювався значною поляризацією партійної системи. Характерною була наявність різнорідних і нестабільних коаліцій. Вихід частини депутатів з партії (в 1992 р. та в березні 1994 р.) призвів до позбавлення уряду влади вотумом недовіри в березні 1994 р. Новий уряд, очолений Й. Моравчиком, був сформований з п'яти правих, центристських і лівих партій. З лівих сил до нього увійшла ПДЛ. Він був підтриманий також етнічною угорською партією. Цей уряд сприяв зміцненню демократичних інститутів, заохочував етнічну терпимість та здійснював заходи з поглиблення економічної реформи.

Парламентські вибори жовтня 1994 р. знову принесли успіх В. Мечіару. РЗДС здобув 34,96% голосів [6, с. 181], сформувавши уряд у коаліції із крайньою правою Словацькою національною партією (СНП) та неокомуністичною Спілкою робітників Словаччини (СРС). Акумулювавши в своїх руках процес прийняття політичних рішень партії, В. Мечіар намагався обмежити демократичні права і свободи громадян та за допомогою політико-правових механізмів послабити міжпартійну конкуренцію. Виявом такої політики стало обмеження можливостей опозиції контролювати діяльність уряду і спеціальних служб, її доступу до державних ЗМІ, в зриві референдуму про прями вибори президента, який ініціювала опозиція, а також у спробах введення так званого імперативного мандату для депутатів парламенту. Таким чином, простір міжпартійної конкуренції був досить звужений, а сама владна еліта була зосереджена не на реформуванні економіки та побудові демократії ліберального зразка, а на використанні політичного ресурсу для збереження свого панівного становища. Свідченням цього став той факт, що після смерті президента Словаччини М. Ковача, глава уряду впродовж тривалого часу незаконно поєднував дві посади. Це поглибило протистояння прем'єр-міністра В. Мечіара з парламентською опозицією.

Варто відзначити, що в період 1994-1998 років спостерігалася активізація політичної діяльності внутрішньої опозиції в середовищі парламентської більшості. Не дивлячись на офіційне декларування в уряді В. Мечіара курсу на інтеграцію Словаччини в ЄС та НАТО, він мав противників зі сторони праворадикальної СНП і крайньо лівого «Об'єднання робітників Словаччини». Реакцією міжнародної спільноти на посилення авторитарних тенденцій в політиці та декларативний характер діяльності уряду щодо євроатлантичної інтеграції стало призупинення переговорів про вступ до НАТО та перспектив розширення ЄС у 1997 р.

Прихід до влади націоналістичної еліти, попри їх демократичну риторику, дещо загальмував процес формування демократичних інституцій. У 1994 році уряд мав досить слабку та розпорошену опозицію, якій бракувало внутрішньої згоди, щоб ефективно

змагатися за вплив з неліберальними партіями. Однак поступово опозиційні партії починають узгоджувати свої стратегії, розглядаючи політичний курс уряду В. Мечіара як потенційну загрозу для демократії. Одним з небагатьох стабільних і послідовних захисників прав і свобод громадян виступила комуністичний наступник – ПДЛ. Партія була готова брати участь у будь-якому складі коаліції, яка б замінила В. Мечіара. У березні 1994 року, після тривалих переговорів з РЗДС щодо пом'якшення своєї політики, ПДЛ приєдналася до інших демократичних партій, щоб скинути уряд.

Авторитарні тенденції в урядовій політиці залишались інтегруючим чинником для розрізненої опозиції і в 1996-1997 роках. У цей період відбулося об'єднання п'яти різних опозиційних партій у Словацьку демократичну коаліцію (СДК). На початок 1998 р. парламентська опозиція була представлена СДК, Партією угорської коаліції та ПДЛ. З посиленням політичної ваги парламентської опозиції в партійній системі країни набувають свого первісного інституційного значення змагальність та конкуренція. Опозиційні партії оскаржували правомірність прийнятих парламентською більшістю законопроектів у Конституційному Суді, використовували у своїх політичних стратегіях інституційний чинник впливу ЄС, активізували контакти з авторитетними політиками та міжнародними організаціями.

У відповідь на такі організовані тактичні дії парламентської опозиції правляча коаліція, сформована навколо РЗДС, напередодні виборів 1998 р. намагалася за допомогою політико-правових механізмів зменшити її впливовість. Провладним партіям ставало все складніше отримувати підтримку електорату на конкурентній основі в умовах скоординованих дій опонентів. Діючи в рамках змагальної системи, РЗДС вирішила закріпити своє домінуюче становище та залишитись джерелом і регулятором політичних процесів. Напередодні парламентських виборів 1998 р. Національна Рада Словацької Республіки внесла зміни у виборче законодавство, що робило проблематичним проходження в парламент політичних коаліцій. За новим законом для кожної партії в коаліції встановлювався 5% прохідний бар'єр. Звичайно, це істотно посилювало позиції провладної РЗДС та штучно витісняло з політичного поля опозиційні сили. Можемо говорити навіть про спроби формування недемократичного типу взаємовідносин між владою та опозицією, де міжпартійна конкуренція залишалася лише декоративною конструкцією для надання режимом видимості демократичності та відкритості.

У 1998 р. РЗДС також «була здійснена спроба за допомогою електорального законодавства сформувати систему контролю за місцевими процесами» [9, с. 266]. Планувалося запровадити пропорційну систему виборів в одномандатному окрузі. Це дозволяло в умовах невеликих розмірів громад здійснювати персоналізований підхід до селекції кандидатів. З боку опозиції зазначена дія викликала побоювання, що нею може скористатися найбільш потужна та організована в адміністративному плані партійна структура. Наміри правлячої коаліції за допомогою правових змін вплинути на результати місцевих виборів були оскаржені опозиційними партіями, асоціаціями самоврядування та неурядовими організаціями в Конституційному Суді, який визнав їх незаконними.

Неліберальний курс В. Мечіара ускладнював можливість приєднання Словаччини до ЄС. Тому опозиційні партії були зацікавлені у зміні зовнішньої політики країни та мали спільну позицію щодо євроінтеграційних процесів. Впливовість опозиції посилювалася через застосування активних важелів впливу з боку ЄС для усунення В. Мечіара від влади. Це сприяло співпраці як парламентських, так і позапарламентських опозиційних партій. Свідченням цього є поява на початку 1998 р. Партії громадянського порозуміння (ПГП), яка закликала до діалогу та примирення між опозицією та урядом РЗДС. Однак негативна оцінка можливого коаліційного союзу ПГП-РЗДС з боку ЄС змусила лідерів ПГП переглянути свою стратегію. На початку весни 1998 р. партія приєдналася до опозиції.

Формування позапарламентської опозиції також відбувалося за активної участі третього сектору. Активісти та інтелектуали здійснювали контакти з подібними організаціями за

кордоном, мали можливість публікацій, організовували акції з критикою урядових дій. Значна частина з них отримували гранти з міжнародних фондів, спрямованих на підтримку розбудови демократії в країні. В основному організації були невеликими за чисельністю, але багато з них мали штаби в Братиславі та інших великих містах. Громадські організації забезпечували основу для розвитку і підтримки критичного ставлення до уряду, підтримку демократії серед жителів Словаччини. Вони також «дозволяли громадянам організувати незалежні від існуючих політичних партій форми протесту проти урядової політики, здійснюючи спробу мобілізації громадської думки на обговорення нових політичних проблем» [10, с. 235].

Напередодні парламентських виборів 1998 р. спостерігались спроби узгодження позицій між громадськими організаціями та опозиційними партіями. Інтегративним центром для опозиційних партій та дискусійним майданчиком для з'ясування їхніх позицій та причин розходжень стала об'єднана організація для громадянських груп Словаччини «Третій сектор». Її виникнення пов'язане з необхідністю запобігти спробам уряду послабити роль громадських організацій. Одним із результатів діяльності «Третього сектору» стало досягнення домовленості між чотирма опозиційними партіями щодо співпраці. Незважаючи на певні розходження щодо пріоритетних стратегій економічної реформи, здобуття членства в ЄС та усунення В. Мечіара від влади стало для них спільною метою. В результаті парламентських виборів відбулася зміна співвідношення політичних сил, що спричинило прихід до влади опозиції та формування уряду на основі широкої коаліції лівих і правоцентристських партій (СДК, ПДЛ, ПГП, Партія угорської коаліції).

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що брак сильної організованої опозиції до комуністичного правління в Словаччині створив політичний вакуум у момент зміни режиму, який дав змогу неоопозиційним урядам утримати владу в своїх руках. Послаблення міжпартійної конкуренції на початку 90-х років, посилення авторитарних тенденцій в результаті приходу до влади уряду В. Мечіара призвели до мінімізації впливовості розрізненої парламентської опозиції, зниження її контрольних функцій. Між урядом та опозиційними партіями спостерігалось протистояння з низьким рівнем консенсусу. Все це дозволяє говорити про побудову конфліктної моделі взаємодії уряду та опозиції.

Парламентська опозиція формувалась з політичних партій, які за ідеологічною складовою значно відрізнялися між собою і включала як правоцентристів так і лівоцентристів. Це ускладнювало формування спільних коаліцій. Однак згорання демократичних процесів та уповільнення темпів європейської інтеграції в країні призвело до об'єднання зусиль парламентської та позапарламентської форм політичної опозиції і створення нового інституційного середовища. Політична опозиція була значно посилена за рахунок неурядових організацій. Непартійні суб'єкти опозиційної діяльності ставали інтегруючим центром для партій, які опонували уряду. Значну роль для підвищення політичної суб'єктності опозиції відігравали активні важелі впливу з боку ЄС. З 1998 р. в Словаччині відновилася демократична практика зміни партій при владі, що створювало умови для усунення наслідків неліберального правління В. Мечіара, реалізації євроінтеграційної політики та здійснення економічних реформ.

1. *Вахудова М.* Нерозділена Європа. Демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / М. Вахудова ; [пер. з англ. Т. Цимбал]. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 379 с.

2. *Duverger M.* Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State / M. Duverger. – New York – London – Sydney : John Wiley & Sons, 1965. – 439 p.

3. *Kubat M.* Political Opposition in Theory and Central European Practice / M. Kubat. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2010. – 194 p.

4. *Зеленько Г.* Політична «матриця» громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України) / Г. Зеленько. – К. : Знання України, 2007. – 336 с.
5. *Lewis P.* The Repositioning of Opposition in East-Central Europe / P. Lewis // *Government and opposition*. – 1997. – Vol. 32, Issue 4. – P. 614–630.
6. *Haughton T.* Explaining the limited success of the communist-successor left in Slovakia. The Case of the Democratic Left (SDL) / T. Haughton // *Party Politics*. – 2004. – Vol. 10, № 2. – P. 177–191.
7. *Марушьяк Ю.* Роль политических партий в организации политической жизни и процесса реформ в Словакии / Ю. Марушьяк // *Революции и реформы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 20 лет спустя*. – М. : РОССПЭН, 2011. – С. 570–588.
8. *Циганков А.* Современные политические режимы: структура, типология, динамика [Электронный ресурс] / А. Циганков. – М. : Интерпракс, 1995. – 296 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Cigank/
9. *Лендьел М.* Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи : [монографія] / М. Лендьел. – Ужгород : Мистецька лінія, 2011. – 688 с.
10. *Wolchik S.* Democratization and political participation in Slovakia / S. Wolchik // *The consolidation of democracy in East-Central Europe* / [edited by K. Dawisha, B. Parrot]. – Cambridge University Press, 1997. – P. 197–244.